

матеріальну базу. Федір Федорович доклав зусиль до становлення організаційних та науково-методичних основ діяльності секції тваринництва та ветеринарії Південного відділення ВАСГНІЛ. Він був організатором та ідейним натхненником кардинального перетворення вітчизняного генофонду порід, що дало змогу підвищити їх генетичний потенціал, поліпшити продуктивні та племінні якості.

Список використаних джерел

1. Бондарь А. А. Жизнь ученого – служение науке / А. А. Бондарь // Теория и практика племенного дела в животноводстве: матер. межд. науч.-практ. конф., посвящ. 80-летию со дня рожд. чл.-кор. ВАСХНИЛ Эйснера Федора Федоровича / Ин-т животноводства УААН. – Х., 1996. – С. 11-13.
2. Буркат В. П. Историчні аспекти розвитку теорії селекції у скотарстві України: монографія / В. П. Буркат, І. С. Бородай. – К.: Аграрна наука, 2006. – 584 с.
3. Буркат В. П. Наш учитель / В. П. Буркат // Вчені-селекціонери у тваринництві / УААН; наук. ред. М. В. Зубець, В. П. Буркат. – К.: Аграрна наука, 1997. – С. 50-52. – («Українські вчені-аграрії ХХ століття»; кн. 1).
4. Даниленко И. А. Научно-исследовательский институт животноводства Лесостепи и Полесья Украинской ССР. Краткие итоги работ за последние годы / И. А. Даниленко, Ф. Ф. Эйснер, В. М. Дзюбанов. – Х., 1957. – 47 с.
5. Кутіков С.С. Інституту тваринництва УААН – 75! // Науково-технічний бюлетень № 84. – Матер. міжнар. наук.-практ. конф. (3-6 жовтня 2006 року): «Тваринництво ХХІ сторіччя: новітні технології, досягнення та перспективи» / УААН; Ін-т тваринництва. – Х., 2006. – С. 3-6.
6. Рубан С. Ю. Ейснер Федір Федорович / С. Ю. Рубан // Вчені-селекціонери у тваринництві / УААН; наук. ред. М. В. Зубець, В. П. Буркат. – К.: Аграрна наука, 1997. – С. 47-49. – («Українські вчені-аграрії ХХ століття»; кн. 1).
7. Харківський обласний державний архів, оп. 1 л., спр. 39, Т. 1, 230 арк.
8. Центральний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України), ф. 5176, оп. 1, спр. 128, 35 арк.
9. ЦДАВО України, ф. 5176, оп. 1, спр. 481, арк. 14-21.
10. Там само, ф. 5176, оп. 1, спр. 203, 170 арк.

Курбатская Е.И. Научно-организационная деятельность профессора Ф.Ф. Эйснера как составляющая развития отечественной зоотехнической науки

Обобщен вклад доктора сельскохозяйственных наук, профессора, члена-корреспондента ВАСХНИЛ Ф. Ф. Эйснера в становление и развитие сельскохозяйственного опытного дела в животноводстве УССР в контексте деятельности Научно-исследовательского института животноводства Лесостепи и Полесья УССР, секции животноводства и ветеринарии Южного отделения ВАСХНИЛ.

Ключевые слова: сельскохозяйственное опытное дело, животноводство, большой рогатый скот.

Kurbatska, O.I. The scientific-organizational activity of professor F.F. Eysner as component development of domestic zootechnic science

The deposit of doctor of agricultural sciences, professor, a corresponding member AAACSNL F.F. Eysner in becoming and development of agricultural experimental business in the stock-raising of USSR in the context of activity of the Research institute of stock-raising of Forest-steppe and Poles'ya of USSR, section of stock-raising and veterinary science of the Southern separation of AAACSNL was generalized.

Key words: agricultural experimental business, stock-raising, cattle.

УДК 94 (477) «1921 – 1929»:631

Лазуренко В.М.

Практика оподаткування заможних селянських господарств України фермерського типу в роки НЕПу

Розкрито особливості оподаткування у роки нової економічної політики (1921 – 1929 рр.) економічно сильного – заможного селянського господарства України фермерського типу.

Ключові слова: селянське господарство, фермерство, податок, проподаток, оподаткування, селянство.

Податкова система в період нової економічної політики (НЕПу) мала за мету виконання не тільки функції традиційного інструмента фіскальної політики, але виступала і як засіб політичної боротьби партійної верхівки з «класовим ворогом».

Податковій політиці радянської влади в українському селі у період НЕПу присвячений цілий ряд досліджень [1]. За інтенсивністю, характером та цілями висвітлення питання у вітчизняній історіографії дана проблематика розглядається із поч. 20-х рр. ХХ ст. В радянський період через всім тепер відомі причини, цензори пильно стежили за кожним друкованим рядком. Як наслідок такої політики до розгляду заборонених тем потрапили цілі пласти й напрямки історії України. До заборонених, або висвітлюваних лише з односторонніх засад, належала і проблема податкової політики радянської влади в українському селі у роки НЕПу. Зумовлено це було насамперед тим, що в традиційній радянській історіографії будь-якого часу ці роки зображувались виключно в радісних, мажорних, безпроблемних тонах. Однак, реальне становище селянства, його економічні відносини з радянською владою були далекі від зображуваної ідилії. Тому проблема податкової політики радянської влади в українському селі у відбудовчий період розглядалася та висвітлювалася лише виходячи з наперед визначеної єдино вірної та єдино можливої точки зору.

Заходи більшовиків у податковій сфері у роки НЕПу були спрямовані на розкол селянської маси, посилення антагонізмів на селі. Ці завдання вдало вирішувалися методами надання та скасування податкових пільг, термінами сплати податкових платежів тощо.

Формування організаційно-правової основи податкової системи в роки НЕПу розпочалося з прийняття двох документів – Декрету ВЦВК „Про заміну продовольчої розверстки натуральним податком» від 21 березня 1921 р. і Декрету РНК „Наказ Ради Народних Комісарів про проведення в життя засад нової економічної політики» від 9 серпня 1921 р., який закріпив відновлення грошового обігу [2,с.53].

Прийняття цих декретів, як відомо, передували відповідні партійні рішення. Зокрема, X з'їзд РКП (б), що відбувся у березі 1921 р., затвердив резолюцію „Про заміну розверстки натуральним податком» [3,с.256–257].

Керівництво УСРР, хоч і мало свою точку зору щодо впровадження НЕПу в Україні, однак, підкоряючись партійній дисципліні, надзвичайна комісія ВУЦВК 27 березня 1921 р. прийняла майже співзвучну за змістом постанову про заміну розверстки податком. Невдовзі, 29 березня 1921 р. це рішення було затверджено Раднаркомом УСРР [4,с.56].

В цілому відповідаючи очікуваним сподіванням введених проподаток разом з тим не міг відразу полегшити становище українського селянства. До того ж більш підприємливіша, а відтак і заможніша частина селян-фермерів ставала об'єктом неприхованого податкового тиску з боку КНС, на які покладався контроль за виконанням проподатку на селі. На упереджений підхід до оподаткування сільського фермерства їх орієнтували офіційні партійно-державні документи. Так, на засіданні Колегії Відробітселю (відділу по роботі на селі) ЦК КП (б) України від 29 квітня 1929 р. за наслідками розгляду питання про комнезами було прийняте рішення про те, що в основу виконання закону

про продподаток має бути покладено «збільшення прогресії при встановленні розмірів продподатку більш заможних верств» [5, с.28].

Таке упереджене ставлення щодо системи оподаткування фермерських господарств змушувало їх шукати шляхів ослаблення податкового тиску, який підривав економічну основу їх подальшого розвитку. Одним із поширених способів уникнення непромірних податків стало приховування від оподаткування значних земельних площ, користуючись незавершеністю і недосконалістю землеустрою, особливо на початку 1920-х рр.

Ця своєрідна форма протесту проти несправедливого оподаткування найбільшого поширення набула у південних районах. Так, у 1921 р. в Кременчуцькій губернії не облікованими виявились 322 тис. десятин землі, податок з яких складав майже 1,3 млн. пудів зерна [6, с.2].

Таке явище стурбувало органи влади і 19 жовтня 1921 р. найвищий законодавчий, розпорядчий, виконавчий та контролюючий орган державної влади УСРР – ВУЦВК, приймає постанову „Про заходи боротьби з прихованням землі». Відповідно до цього документа в республіці створювалися репресивні органи – продревтрибунали, на які покладалася функція розслідування фактів приховування землі і притягнення до відповідальності винних. При цьому одним із головних критеріїв був соціальний стан господарств, що ухилялися від обліку землі – чим заможнішими були їх власники, тим міра покарання була вищою.

Наприклад, розглядаючи справу селян села Дмухайлівка Новомосковського повіту Катеринославської губернії, виїзна сесія такого продревтрибуналу присудила більш заможного селянина не тільки до сплати податку, а й конфіскації коня, 5 овець, свині та 14 десятин землі. В аналогічній ситуації менш заможного односельчанина зобов'язали лише сплатити податок [7, с.1].

Однак, незважаючи на вжиття репресивних заходів, приховування землі продовжувало мати місце. Зокрема, у 1923 р. в Катеринославській губернії було приховано від обліку 27% загальної земельної площі [8, с.1].

Декрет про єдиний сільськогосподарський податок в 1924 – 1925 сільськогосподарському році продовжив лінію на утвердження класового підходу в системі оподаткування.

Відмінність нового закону від попереднього полягала в тому, що робилася спроба обліку не валового, а чистого прибутку селянського господарства. Замість валової продукції господарства критерієм оподаткування вводиться умовно-чистий прибуток, тобто продукція головних галузей сільського господарства – рільництва, тваринництва, лугів та присадибних земель, за винятком потреб на насіння та корм для худоби.

Дещо удосконалилась техніка нарахування. Зокрема, в цьому році замість виділення груп із землезабезпечення на їдця вводилася змінна шкала оподаткування. Суть її полягала в тому, що для кожної губернії, округи і району давалися певні інтервали, за якими оподатковується земля кожного їдця. Наприклад, для Київської губернії було визначено такі інтервали оподаткування: перший – 0,25 десятин, другий – від 0,25 – до 1 десятини, третій – понад 1 десятину. Нарухування податку на господарство здійснювалось таким чином: до землі в натуральному вимірі додавалась кількість землі, отриманої від перерахувань за коефіцієнтами худоби та сіножатей, а отримана сума ділилася на кількість їдців [9, с.35].

В декреті для кожної губернії було прописано ряд інтервалів, ставок і коефіцієнтів узгодження одиниць обліку поголів'я худоби з обліком земельних площ. В свою чергу губернії для округ, а округи для районів, а там, де можливо, і для окремих сіл, могли застосовувати ряди інтервалів, еквівалентів і ставок інших губерній, в яких та чи інша адміністративна одиниця ближче підходить за економічними особливостями сільського господарства. Однак при цьому сума податку по губернії не могла змінюватися.

В 1924/1925 сільськогосподарському році крім минулорічних критеріїв, за якими групувалися податкові групи в кількості 9, ще застосовувалися критерії щодо забезпечення господарств худобою. За цією ознакою було встановлено такі групи: 1) без худоби; 2) з однією головою; 3) з двома головами; 4) з трьома головами; 5) з чотирма і більше головами. Всього сформовано 45 груп.

В основі запровадження такого комбінованого формування податкової системи лежало прагнення перенести частину податкового тягара на заможніші верстви селянства. Наслідки внесених з цією метою змін наочно видно на прикладі Одеської губернії (див.: таблиця 1 [9, с.34–39] і таблиця 2 [9, с.34–39]):

Таблиця 1

Питома вага податку, що припадає на групи господарств Одеської губернії за чисельністю поголів'я худоби

Групи	Частина податку, що припадає на кожну групу (в %)		Різниця
	1923/1924 р.	1924/1925 р.	
без худоби	17,7	14,19	– 3,51
з 1 гол.	17,6	15,27	– 2,33
з 2 гол.	21,92	20,75	– 1,17
з 3 гол.	23,05	24,67	+1,62
з 4 і більше гол.	19,43	24,82	+ 5,39

Таким чином, 7% усього податку знято з перших трьох груп селянських господарств (без худоби, з однією головою і з 2 головами худоби) і перекладено на більш міцні господарства, які мали по 3 – 4 і більше голів худоби.

Таблиця 2

Питома вага податку, що припадає на групи господарств Одеської губернії за забезпеченістю землею на їдця

Групи	Частина податку, що припадає на кожну групу (в %)		Різниця
	1923/1924 р.	1924/1925 р.	
до 0,5 десятин на їдця	0,4	0,31	– 0,09
0,51 – 0,75 десятин на їдця	0,9	0,59	– 0,31
0,75 – 1,0 десятин на їдця	1,9	1,62	– 0,28
1,0 – 1,25 десятин на їдця	4,93	3,73	– 1,2
1,26 – 1,50 десятин на їдця	8,5	6,33	– 2,17
1,51 – 2,0 десятин на їдця	23,4	20,07	– 3,33
2,01 – 2,5 десятин на їдця	30,0	30,31	+ 0,31
2,51 – 3,0 десятин на їдця	30,0	16,44	+ 13,56
3,01 і більше десятин на їдця	15,4	19,41	+ 3,91

Така ж ситуація мала місце і в оподаткуванні селянських господарств за критерієм забезпечення землею на одного їдця. Внесені зміни до системи оподаткування полегшили участь малоземельних господарств, оскільки із шести нижчих груп знято 7,36% усього податку і перекладено на три вищі групи.

В другій половині 1920-х рр. продовжувалося посилення податкового тиску на фермерські господарства. Якщо в 1927/1928 сільськогосподарському році заможні селянські господарства з прибутком 900 і більше крб. сплачували від 16,2% до 18,5% від суми прибутку, то наступного року сільськогосподарський податок для цієї категорії селянських господарств збільшилася до 20,2 – 22,5% [10, с.123–124].

У звіті уряду УСРР XI з'їзду Рад зазначалося, що в 1927/1928 сільськогосподарському році „недостатньо оподатковано верхівку села і особливо куркульську його частину». Тому вже наступного 1928/1929 сільськогосподарського року було збільшено оподаткування прибутків заможної частини українського села. Зокрема, запроваджено індивідуальне (так зване експертне) оподаткування тільки для економічно сильних гос-

подарств. Натомість незаможні господарства звільнялися від податку – спочатку 25%, а потім за постановою ювілейної сесії ЦВК – 35% усіх господарств України [11, с.77].

Впровадження в життя цього податку відбувалося в складних умовах. Представник Наркомфіну Зотов в доповіді секретаріату ВУЦВК зазначав, що керівники багатьох округ заперечували можливість оподаткувати індивідуально-експертним порядком 2,82% від загальної кількості селянських господарств (таку розрядку для України визначив РНК СРСР). Газета „Вісті ВУЦВК» з цього приводу писала: „Окрвиконкоми не подбали про те, щоб утворити досить авторитетні сільські облікові комісії, забезпечивши їх клясово-витриманим складом і належним керівництвом. Це призвело до того, що за винятком Київщини, Проскурівщини, і ще кількох округ, на початку кампанії облік об'єктів оподаткування виконано незадовільно. Майже скрізь певній частині глїтайства пощастило затаїти свої справжні прибутки, майновий стан і уникнути в такий спосіб експертного оподаткування [12, с.1].

Отже, характеризуючи податкову політику радянської держави щодо фермерських господарств, можна зробити висновок, що вона була негнучкою і незбалансованою. Питання про місце та роль податкової системи в українському селі в роки НЕПу особливо важливе в сучасних умовах, коли в Україні формується нова економічна модель функціонування аграрного сектору народного господарства. Політичні, державні діячі, економісти повинні усвідомити досвід історії в тому, що виважена податкова політика в аграрному секторі – запорука економічного процвітання України. І навпаки: вразі ігнорування корінних інтересів села, його суспільно-економічних потреб, незбалансованості податкової політики, економіка України ще довгий час буде знаходитися в кризі.

Список використаних джерел

1. Пешехонов А.В. Сравнительная тяжесть натуральных налогов 1921 года для различных групп крестьянства. – Х., 1922. – 17 с.; Валенштайн А. Обложение и платежи крестьянства в довоенное и революционное время. – М.: Экономист, 1924. – 158 с.; Гуревич М.Б. Прямое обложение сельского хозяйства Украины. – Х., 1923. – 64 с.; Залесский М.Я. Налоговая политика советского государства в деревне. – М., 1940. – 120 с.; Игошина М. Продналог – составная часть НЭПа. – Харьков, 1961. – 47 с.; Лях Р.Д. Розв'язання аграрного питання на Україні (1917–1923 рр.). – К.: Вища школа, 1975. – 118 с.; Данилов В.П. Советская доколхозная деревня: социальная структура и социальные отношения. – М.: Наука, 1979. – 357 с.; Кульчицкий С.В. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919–1928 рр.). – К.: Основи, 1996. – 396 с.; Морозов А.Г. Село і гроші. Українська кредитна кооперація в добу НЕПу. – Черкаси, 1993. – 274 с.; Калініченко В.В. Селянське господарство в Україні в період НЕПу: Історико-економічне дослідження. – Харків: Основа, 1997. – 400 с.; Ганжа О.І. Українське селянство в період становлення тоталітарного режиму (1917–1927 рр.). – К., 2000. – 208 с.; Корновенко С.В., Лазуренко В.М. Село. Хліб. Гроші. Податкова політика радянської влади в українському селі у період НЕПу. – Черкаси: Ваш Дім, 2004. – 188 с.
2. Корновенко С.В., Лазуренко В.М. Село. Хліб. Гроші. Податкова політика радянської влади в українському селі у період НЕПу. – Черкаси: Ваш Дім, 2004. – 188 с.
3. КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. 1898–1970. Изд. 8-е, доп. и исправленное. – М.: Политиздат, 1970. – Т. 2. (1917–1924). – 543 с.
4. Ганжа О.І. Українське селянство в період становлення тоталітарного режиму (1917–1927). – К.: – Інститут історії України НАН України, 2000. – 208 с.
5. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф. 1. Центральний комітет Комуністичної партії України. – Оп. 20, спр. 843. Відділ по роботі на селі. 01 січня – 05 вересня 1921 року. – 73 арк.
6. Комуніст. – Харків. 1921. – 16 грудня.
7. Коммунист. – Харьков. 1921. – 17 декабря.
8. Селянська правда. – Харків. 1923. – 27 березня.
9. Соловейчик С. О едином сельско-хозяйственном налоге // Бюллетень народного комиссариата земледелия У.С.С.Р. – Харьков, 1924. – № 47 – 48. – С. 34 – 39.
10. Історія селянства Української РСР: В 2-х томах. – Т. 2. /редколегія тому: Компанієць І.І. (гол. ред.), Ганжа І.Х., Слинсько І.І. – К.: Наукова думка, 1967. – 534 с.

11. Два роки роботи уряду УСРР (1926/27 – 1927/28). Матеріали до звіту уряду Одинадцятому з'їздові Рад. – Харків: Видання секретаріату ВУЦВК та управління справами РНК УСРР, 1929.

12. Секретаріат ВУЦВК про перебіг кампанії збирання єдиного с.–г. податку // Вісті ВУЦВК. – 1930. – 4 січня.

Лазуренко В.Н. Практика налогообложения зажиточных крестьянских хозяйств Украины в годы НЭПа

Раскрыты особенности налогообложения в годы новой экономической политики (1921–1929 гг) экономически сильного – зажиточного крестьянского хозяйства Украины фермерского типа.

Ключевые слова: крестьянское хозяйство, фермерство, налог, продналог, налогообложения, крестьянство.

Lazurenko, V.M. Taxation of wealthy agricultural farms enterprises of Ukraine in the years of New Economic Policy

The focus is given to the peculiarities of taxation of Ukrainian well-off agricultural farms in the years of new economic policy (1921 – 1929).

Key words: agricultural enterprise, farming, tax, taxation, food taxation, peasantry.